

PSYCHOLOGY

Когнітивна складова готовності майбутніх соціальних працівників до превентивної діяльності

С. Ю. Сургова

Чорноморський національний університет ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Corresponding author. E-mail: sirius96@mksat.net

Paper received 04.10.2016; Accepted for publication 15.10.2016.

Анотація. Статтю присвячено висвітленню методики, що передбачала визначення сформованості когнітивного компонента готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників. Проведена діагностика рівня сформованості когнітивного компонента готовності до превентивної діяльності дозволяє зробити висновок, що загальний рівень когнітивного компонента можна оцінити як достатній і елементарний (з перевагою елементарного). Автор припускає, що ефективне формування зазначеного компонента готовності можливе лише за умови збагачення змісту професійно-практичної підготовки майбутніх соціальних працівників положеннями і пріоритетними напрямками превентивної діяльності.

Ключові слова: превентивна діяльність, когнітивний компонент, превенція, готовність до превентивної діяльності, майбутній соціальний працівник, коефіцієнт готовності.

Превентивний підхід розвивається в єдиній моделі з передовим надбанням європейського досвіду – як єдиній моделі захисту прав людини на здоров'я і соціальний розвиток. Готовність до превентивної діяльності дає можливість молодому фахівцеві соціальної сфери професійно адаптуватися в умовах сучасного життя, успішно розв'язувати складні професійні завдання, свідомо аналізувати й корегувати результати своєї діяльності.

У педагогічній науці різні аспекти професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери вивчалися І. Зверевою, А. Капською, Г. Лактіоною, В. Поліщук, С. Харченко й ін. [2; 4; 6; 8; 10]. Здійснено суттєвий прорив у царині теоретичного осмислення превентивних проблем у дисциплінах сфери прикладних наук: військової, пенітенціарної й – особливо – соціальної педагогіки (Л. Кондрашовою, В. Оржеховською, О. Пилипенком, В. Ролінським та ін.). [5; 7; 9].

Попри позитивні зміни в сучасній науці стосовно вивчення готовності майбутніх соціальних працівників до різних видів соціально-педагогічної діяльності, потребує серйозного наукового розроблення проблема визнання взаємозв'язку готовності до превентивної діяльності з підготовкою майбутніх соціальних працівників та її співвідношення з такими категоріями, як превенція, превентивний підхід, рівні превентивної діяльності.

Метою даної статті є висвітлення методики, що передбачала визначення сформованості когнітивного компонента готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників.

У процесі експерименту нами була розроблена і використана методика, що передбачала виявлення когнітивної готовності до превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників. З цієї метою використовувались наступні дослідні методи: педагогічне спостереження, зіставлення, узагальнення, бесіда, анкетування, опитування; шкалування – присвоєння показників досліджуваним характеристикам; вивчення й аналіз документації (навчальні плани, програми); педагогічне тестування – з метою діагностики знань і вмінь превентивної діяльності [1, с. 14].

Оскільки «превентивна діяльність» – поняття багатопланове, для визначення його загального, інте-

грального рівня нами було визначено рівні кожної зі складових когнітивного компонента. Зважаючи на те, що кожна складова превентивної діяльності характеризується, у свою чергу, багатьма показниками, ми обмежилися аналізом окремих, на наш погляд, найбільш важливих і узагальнених.

Оцінка стану когнітивного компонента проводилася за такими показниками: В(1) володіння знаннями з основних понять і принципів превентивної діяльності; В(2) знання форм і методів реалізації превентивної роботи з клієнтом; В(3) розуміння напрямів превентивної діяльності; В(4) уміння і навички моделювання роботи з різними групами клієнтів.

Виходячи з того, що змістом когнітивного компонента є система знань, умінь і навичок, необхідних для цієї діяльності, ми провели вправу – анкету. В анкету були включені питання, розраховані на визначення рівня превентивної грамотності майбутнього фахівця соціальної роботи серед студентів КГ і ЕГ спеціальності „Соціальна робота” МНУ ім. В.О. Сухомлинського, ЧНУ ім. П.Могили. Кожне питання оцінювалося за 10-бальною шкалою, і визначався середній бал по двох питаннях.

До змісту анкети ввійшли питання з метою виявлення знань студентів з основних понять і принципів превентивної діяльності:

- розуміння певних понять і термінів („превентивний підхід”, „сутність превентивної діяльності”, „особистісно-орієнтована освіта”, „превентивна технологія”);

- аналіз функцій превентивної діяльності і доцільність їх вибору під час роботи з клієнтом;

- аналіз теоретичних підходів до моделювання професійно-практичної діяльності з урахуванням мети і завдань превентивної роботи, розуміння основних напрямків превентивної діяльності.

Кожному студенту в анкеті пропонувалося відповісти на 2 питання: перше – теоретичне (з теорії превентивної педагогіки), у другому слід було навести приклад використання превентивних технологій у подальшій професійній діяльності. Оцінювання результатів анкетування проводилося за 10-бальною шкалою: елементарний рівень (0–3 бали), достатній (4–8 балів), високий (9–10 балів).

Наведемо анкету визначення рівня превентивної грамотності майбутніх фахівців соціальної роботи.

Наприклад, завдання до варіанта № 1 анкети були наступні:

1. Визначити співвідношення понять „педагогічна технологія” і „превентивна технологія”.
2. Обґрунтувати доцільність використання однієї з

запропонованих технологій: тренінг, рольова гра, диспут під час вивчення теми „Проблеми соціалізації дітей і молоді”.

Загальна кількість студентів, що заповнювали анкету, – 197 чол. Результати анкетування наведені в табл. 1.

Таблиця 1. Аналіз результатів анкетування

Рівень знань	Середнє значення результатів анкетування в розрізі груп					
	Високий		Достатній		Елементарний	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Бали за десятибальною шкалою	9–10	9–10	4–8	4–8	0–3	0–3
Кількість студентів у відсотках	0,5	0,7	2,0	2,3	97,5	97

Сучасні вимоги до вивчення превентивної педагогіки обумовлюють такі основні акценти навчання: оволодіння студентами методами превентивної діяльності; розвиток творчого і критичного мислення; засвоєння превентивних знань на основі особистісного досвіду студентів, розуміння напрямків здійснення превентивної діяльності.

Аналіз мети, завдань і змісту навчальних програм із професійно-практичних дисциплін та методики викладання превентивної педагогіки дає підставу припустити, що

- напрямком підготовки майбутнього соціального працівника до використання превентивних технологій недостатньо висвітлений у дисциплінах педагогічного циклу;
- недостатньо узгоджені між собою зміст і завдання навчальних дисциплін;
- в навчальному процесі замало уваги приділяється моделюванню професійно-практичної діяльності студентів згідно з метою превенції навчання.

У такий спосіб, викладання дисциплін професійно-практичного і предметно-методичного циклів недостатньо мірою забезпечує формування когнітивного критерію сформованості готовності майбутнього соціального працівника до превентивної діяльності.

Аналіз спостережень за навчально-виховним процесом у ВНЗ дозволяє стверджувати, що високий рівень теоретичних знань є лише основою для формування професійної готовності соціального працівника, показником його готовності виступають уміння, навички, дії [3; 136].

Когнітивний компонент сформованості готовності майбутнього соціального працівника покликаний виявити якість, доцільність, оригінальність використання теоретичних знань на практиці; характер засвоєння знань, умінь і навичок, ступінь професіоналізму сту-

дента в майбутній професійній діяльності. Важливим показником когнітивного компоненту є моделювання професійно-практичної роботи з різними групами клієнтів. Ступінь вияву цього показника визначався нами за результатами виконання студентами КГ і ЕГ творчих завдань із превентивної педагогіки.

Студентам третього курсу (112 осіб) було запропоновано контрольну роботу з превентивної педагогіки, що містила два завдання з теорії і практики використання принципів і методів превентивної діяльності. У першому завданні необхідно було ознайомитися з психолого-педагогічною характеристикою групи молоді, що вживає ПАР (психоактивні речовини), і згідно з цим запропонувати сучасні підходи до профілактики негативних проявів у молодіжному середовищі. У другому завданні пропонувалося застосувати методику використання відеоматеріалів „Ескейп” у проведенні профілактичної роботи серед молоді, що вживає ПАР.

Результати виконання першого завдання дають можливість визначити елементарний рівень умінь студентів підбирати найбільш ефективну для даної групи методику профілактики; 58% студентів зовсім не визначилися з вибором методики.

Продовжуючи дослідження в напрямку визначення превентивних уявлень у студентів, ми намагалися виявити, які методи і форми вони вважають найбільш ефективними щодо проектування превентивного виховання населення згідно з цілями превентивної діяльності. Це зумовлено тим, що вибір того чи іншого методу залежить від самого соціального працівника, його особистості як професіонала й спирається на особистісні якості. Студентам було запропоновано за результатами проходження навчальної практики визначити ефективність методів за п'ятибальною шкалою. Оброблені дані презентовано в табл. 2.

Таблиця 2. Ступінь ефективності методів і форм щодо проектування превентивного виховання населення

Методи і форми	Середній бал		Методи і форми	Середній бал	
	К.Г.	Е.Г.		К.Г.	Е.Г.
Лекції	4,77	4,73	„Мозкові штурми”	3,11	3,12
Дослідницькі проекти	3,03	3,07	Аналіз проблемної ситуації	3,27	3,31
Бесіди	4,79	4,81	Майстерні	3,01	3,04
Диспути	4,08	4,11	Тренінги	3,81	3,78
Доповіді	4,57	4,61	Семінари	4,61	4,58
Ситуаційно-рольові ігри	4,09	4,07	Публікації в газетах і журналах	3,07	3,11
Дискусії-симпозіуми	3,79	3,82	Демонстрація фільмів	3,91	3,88
Ігри-драматизації	3,64	3,65	Робота з підручником	4,16	4,14

Зіставлення отриманих даних указує на ряд загальних переваг студентів обох груп. Найбільш високими балами (середній бал вище за 4) студенти контрольної й експериментальної груп зазначили традиційні методи виховання: лекції, семінари, бесіди, диспути, доповіді, самостійну роботу з підручником, ситуаційно-рольові ігри. І це цілком закономірно, оскільки без застосування зазначених методів будь-яка педагогічна взаємодія неможлива, зокрема, в досліджуваній нами сфері – використання потенціалу цих методів і форм для реалізації превентивного виховання має багато позитивного: допомагає студентові ознайомитися з теоретичним надбанням із превентивної проблематики, узагальнювати отримані знання і робити висновки. На жаль, студенти як контрольної, так і експериментальної груп недостатньо усвідомлюють значення сучасних новітніх технологій навчання, спрямованих на стимулювання творчості, ініціативи, критичного мислення (варто визнати, що традиційні методи слабо орієнтовані на взаємодію студента з викладачем, прийняття студентами самостійних рішень). Такі методи, за результатами нашого дослідження, мають середню оцінку нижче 4-х балів: дискусії-симпозіуми, ігри-драматизації, „мозкові

штурми”, метод аналізу проблемної ситуації, майстерні, тренінги, демонстрація фільмів, публікації в газетах і журналах, дослідницькі проекти. Між тим, саме застосування цих методів і заходів у професійній діяльності значною мірою вплине на формування превентивної самосвідомості населення і становлення таких поведінкових норм, що спрямовані на вміння поважати інтереси і права іншої людини.

Аналіз результатів виконання творчих завдань студентами КГ і ЕГ та звітної документації з виробничої практики студентів випускного курсу свідчить, що 95% студентів зорієнтовані на традиційні форми і методи профілактики, і тільки 3% – на сучасні превентивні технології навчання (тренінгові, ігрову, дослідницьку). Такі результати пояснюються тим, що студент у ВНЗ перебуває в ролі „отримувача” знань у системі лекційно-семінарських занять без орієнтації на сучасні превентивні технології. Тому перенесення системи навчання ВНЗ у професійну діяльність із урахуванням елементарного рівня сформованості когнітивного критерію готовності до превентивної діяльності є для студентів умотивованим. У цілому рівень когнітивних знань студентів КГ і ЕГ відображено в табл. 3.

Таблиця 3. Рівень сформованості когнітивного компоненту

Показники критерію В	Експериментальна група							Контрольна група						
	Елементарний		Достатній		Високий		Коефіцієнт	Елементарний		Достатній		Високий		Коефіцієнт
	Кількість студентів	Показник, %	Кількість студентів	Показник, %	Кількість студентів	Показник, %		Кількість студентів	Показник, %	Кількість студентів	Показник, %	Кількість студентів	Показник, %	
В (1)	182	97	4	2,3	2	0,7	1,03	179	97,5	4	2	1	0,5	1,04
В (2)	178	95	6	3	4	2	1,07	171	93	5	2,5	8	4,5	1,11
В (3)	135	72	45	24	8	4	1,32	126	69	51	28	57	3	1,34
В (4)	79	42	103	55	6	3	1,61	81	44	97	53	6	3	1,59

Загальний рівень сформованості когнітивного компоненту можна оцінити як елементарний і достатній (ближче до елементарного) в експериментальній (KF = 1,26) та контрольній (KF = 1,27) групах. Найнижчі результати виявлено за показником В (1) – володіння знаннями з основних понять і принципів превентивної діяльності у респондентів експериментальної групи (1,03) і за показником В (1) у контрольній (1,04), найвищі – за показником В (4) – уміння і навички моделювання роботи з різними групами клієнтів у представників експериментальної (1,61) та за показ-

никами В (4) у контрольній групі (1,59) (див. табл. 3). Як бачимо, в цифровому відношенні діагностика рівня сформованості когнітивного компоненту відображена у вигляді балів та відсотків, але для максимальної точності показники було проведено також за коефіцієнтом, що характеризує відсоткове співвідношення учасників дослідно-педагогічної роботи за рівнями сформованості (високим, достатнім та елементарним) компоненту (когнітивного). Розрахунки проводилися за зазначеною формулою [3, с. 43]:

$$KF = \frac{A \cdot 1 + B \cdot 2 + C \cdot 3}{100}, \tag{1.1}$$

Сказане вище свідчить про наявність у студентів резервів знань про превентивну діяльність як компонента їх подальшої професійної діяльності і водночас про значні труднощі при використанні здобутих знань у реальних навчальних ситуаціях, а також при спілкуванні з різними верствами населення й однолітками.

Проведена діагностика показала, що рівень сфор-

мованості когнітивного компонента у студентів елементарний, припускаємо, що ефективне формування зазначеного компонента готовності можливе лише за умови, збагачення змісту професійно-практичної підготовки майбутніх соціальних працівників положеннями і пріоритетними напрямками превентивної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вопросы практической психодиагностики и психологической консультации в вузе / под. ред. Н. Н. Обозова. – Л., 1984. – 152 с.
2. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 / І. Д. Зверева. – К., 1999. – 451 с.
3. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования / Н. В. Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1980. – 127 с.
4. Капська А. Й. Деякі особливості формування готовності студентів до професійної творчості / А. Й. Капська // Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: Теорія, практика, програми / за заг. ред. А. Й. Капської. – К., 1998. – С. 5–12.
5. Кондрашова Л. В. Превентивная педагогика : учеб. пособие / Лидия Валентиновна Кондрашова. – К. : Вища школа, 2005. – 231 с.
6. Лактионова Г. М. Теоретико-методологические основы социально-педагогической работы в условиях крупного города : дис. на соискание учёной степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 / Лактионова Галина Михайловна. – К., 1999. – 419 с.
7. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : Наук.-метод. посібник / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко ; АПУ, Інститут проблем виховання. – Ізмаїл : СМІЛ, 2006. – 283 с.
8. Поліщук В. А. Соціальна освіта в Україні: проблеми становлення і розвитку / В. А. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 6. – С. 1–4.
9. Ролінський В. І. Соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Володимир Іванович Ролінський. – К., 2005. – 236 с.
10. Харченко С. Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности / С. Я. Харченко ; Луганский гос. пед. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – Луганск : Альма-Матер, 1999. – 138 с.

REFERENCES

1. Voprosy prakticheskoy psihodiagnostiki i psihologicheskoy konsultacii v vuze/pod. red. N. N. Obozova. - L., 1984. - 152 p.
2. Zvereva I. D. Teoriya i praktika social'no-pedagogichnoy roboti z dit'mi ta moloddyu v Ukraini : dis. na zdobuttya nauk. stupenya d-ra ped. nauk : spec. 13.00.05 / I. D. Zvereva. – K., 1999. – 451 p.
3. Kuz'mina N. V. Metody sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya / N. V. Kuz'mina. – L. : LGU, 1980. – 127 p.
4. Kaps'ka A. J. Deyaki osoblivosti formuvannya gotovnosti studentiv do profesijnoi tvorchosti / A. J. Kaps'ka // Modelyuvannya vihovnoi diyal'nosti v sistemi profesijnoi pidgotovki studentiv: Teoriya, praktika, programmi / za zag. red. A. J. Kaps'koï. – K., 1998. – p. 5–12.
5. Kondrashova L. V. Preventivnaya pedagogika : ucheb. posobie / Lidiya Valentinovna Kondrashova. – K. : Vishcha shkola, 2005. – 231 p.
6. Laktionova G. M. Teoretiko-metodologicheskie osnovy social'no-pedagogicheskoy roboty v usloviyah krupnogo goroda : dis. na soiskanie uchyonoy stepeni d-ra ped. nauk : spec. 13.00.05 / Laktionova Galina Mihajlovna. – K., 1999. – 419 p.
7. Orzhekhov's'ka V. M. Preventivna pedagogika : Nauk.-metod. posibnik / V. M. Orzhekhov's'ka, O. I. Pilipenko ; APU, Institut problem vihovannya. – Izmail : SMIL, 2006. – 283 p.
8. Polishchuk V. A. Social'na osvita v Ukraini: problemi stanovlennya i rozvitku / V. A. Polishchuk // Praktichna psihologiya ta social'na robota. – 2003. – № 6. – S. 1–4.
9. Rolins'kij V. I. Social'no-pedagogichni umovi profilaktiki nasil'stva shchodo pidlitkiv : dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spec. 13.00.05 / Volodimir Ivanovich Rolins'kij. – K., 2005. – 236 p.
10. Harchenko S. YA. Didakticheskie osnovy podgotovki studentov k social'no-pedagogicheskoy deyatelnosti / S. YA. Harchenko ; Luganskij gos. ped. un-t im. T. G. SHEvchenko. – Lugansk : Al'ma-Mater, 1999. – 138 p.

The cognitive component of readiness of social services future personnel for prevention activities: results of diagnostic studies Surgova S.

Abstract. The article is devoted to the procedure provides for the identification of formation of the cognitive component of readiness of social services future personnel for prevention activities. Applying the diagnostic level of formation of the cognitive component of preparedness for preventive action leads to the conclusion that the overall level of the cognitive component can be evaluated as sufficient and elementary (with the advantage of a sufficient). The author suggests that the efficient formation of the component can be achieved by the enrichment of the content of vocational and practical training of social services future personnel with the terms and priorities for preventive action.

Keywords: Prevention, cognitive component, readiness for prevention, social services future personnel, readiness coefficient.

Когнитивная составляющая готовности будущих социальных работников к превентивной деятельности

С. Ю. Сургова

Аннотация. Статья посвящена методике, предусматривающей выявление сформированности когнитивного компонента готовности к превентивной деятельности будущих социальных работников. Проведенная диагностика уровня сформированности когнитивного компонента готовности к превентивной деятельности позволяет сделать вывод, о том, что общий уровень когнитивного компонента можно оценить как достаточный и элементарный (с преимуществом элементарного). Автор предполагает, что эффективное формирование указанного компонента возможно при условии обогащения содержания профессионально-практической подготовки будущих социальных работников положениями и приоритетными направлениями превентивной деятельности.

Ключевые слова: превентивная деятельность, превенция, когнитивный компонент, готовность к превентивной деятельности, будущий социальный работник, коэффициент готовности.